

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ЕКСПОРТНО-ОРІЄНТОВАНОГО БІЗНЕСУ ЯК ОСНОВА ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Цевух С.М.,

*к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
ВНЗ “Університет економіки та права”, м. Київ, Україна,
e-mail: LanaTS@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5940-0365>*

Проблеми реалізації експортного потенціалу виникали на різних етапах економічного розвитку багатьох країн світу. Особливої актуальності вони набули в країнах з трансформаційною економікою.

Для цих країн реалізація власної зовнішньоекономічної політики стала найважливішою умовою економічного і політичного самовизначення держави та включення її в світову економічну систему на правах рівноправного партнерства.

В даний час активним мотиваційним фактором розвитку експортного потенціалу країн світу стало посилення процесів економічної глобалізації, як головного фактору трансформації міжнародних економічних відносин та світової економіки в цілому.

Для України важливість розвитку експортного потенціалу пов'язана з особливостями перехідного періоду, коли в умовах затяжного скорочення економічної активності і скорочення попиту на внутрішньому ринку експорт виступав в якості стримуючого фактору, що перешкоджав кризовому розвитку подій.

Таким чином, на сьогодні в Україні сформувалась експорторієнтована модель економіки. При цьому ефективна реалізація експортного потенціалу є передумовою для сталого розвитку економіки України.

Слід підкреслити, що експортний потенціал країни як багаторівнева категорія, що охоплює суб'єктів усіх рівнів, зокрема підприємство, галузь або вид діяльності, регіон всередині країни, національна економіка, реалізується за рахунок розвитку зовнішньої торгівлі, перш за все, експорту [10].

У 2018 році загальний експорт товарів та послуг склав 43,6% ВВП або 57,1 млрд. доларів США (за даними Держкомстату), при цьому частка експорту товарів становить 82,8%, а на експорт послуг припадає 17,2%.

Загалом структура національного експорту характеризується сировинною направленістю. Так, зокрема, за даними Держкомстату 73% експорту товарів (34,5 млрд. дол. США) складають: продукція АПК, металургійної та хімічної галузей промисловості, мінеральні продукти, деревина, сировина для легкої промисловості. При цьому, частка продукції машинобудування становить лише 11.6% (5,5 млрд. дол. США).

Внаслідок скорочення експорту продукції металургійної галузі та машинобудування, вартість товарного експорту у 2018 році впала на 30% порівняно з 2008 роком, з 66,9 млрд. доларів США до 47,3 млрд. доларів США.

На динаміку українського експорту також значною мірою вплинули дестабілізація національного виробництва та коливання цін на світових ринках сировинної продукції.

Частка АПК в 2018 році становила 39,3% товарного експорту; це більш ніж вдвічі перевищує частку цієї продукції в експорті 2008 року. Проте варто зазначити, що основу аграрного експорту все ще становить експорт сировини, зокрема продукція рослинного походження – пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби. Частка цієї продукції в структурі складає 55%.

З іншого боку, частка продукції металургійного комплексу в експорті за той самий період зменшилася з понад 40,0% до 24,6 % внаслідок падіння цін на сталь і через військову та економічну агресії Російської Федерації, яка була найбільшим імпортером продукції української металургії.

Негативно вплинуло на український експорт та ВВП також призупинення з 01.01.2016 з боку РФ дії Договору про зону вільної торгівлі, в результаті РФ було запроваджено ставки ввізного мита на рівні режиму найбільшого сприяння замість відповідних попередньо чинних “нульових” ставок ввізних мит. Крім того, РФ також заборонила імпорт деяких сільськогосподарських товарів українського походження (м’ясо та продукція з нього, риба, молоко та молочна продукція, овочі, фрукти та горіхи, деякі продукти харчування) та обмежила транзитний рух вантажу з України через територію Російської федерації до третіх країн, Казахстану та Киргизстану.

Такі обмежувальні заходи призвели до суттєвого скорочення постачання товарів українського виробництва не тільки до країн СНД (країн Центральної Азії та Закавказзя), а й до інших країн Азії.

Таким чином, протягом останніх років відбулися зміни в географічній структурі українського експорту через відповідне зменшення орієнтованості України на ринки країн СНД за тенденції збільшення відповідної частки ЄС. Так, зокрема, у 2018 р. частка експорту українських товарів на ринки СНД становила 14,7% за загальної тенденції її зменшення в загальному обсязі експорту порівняно з 34,5% відповідно у 2008 р. Водночас на країни ЄС припадає 42,6% українського експорту за результатами 2018 р. за тенденції її зростання з 25,9% у 2008 р., в тому числі завдяки отриманих Україною автономних торгових преференцій в рамках Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Крім того, за темпами зростання обсягів українського експорту до країн світу у 2018 р. лідируючі позиції обіймають Саудівська Аравія (зростання на 44,8%), США (зростання на 34,2%), Білорусь (зростання на 14%), Китай (зростання на 7,9%). Водночас частка цих країн в сукупному обсязі експорту наразі є незначною (частка Саудівської Аравії в українському експорті становить лише 1,6%, США — 2,3%, Білорусі — 2,8%, Китаю — 4,6%), що засвідчує про недостатній рівень використання можливостей національного експортного потенціалу з цими країнами.

Експорт послуг у 2018 році скоротився на 19,5% - з 12,3 млрд дол. у 2008 році до 9,8 млрд. дол. США у 2018 році та становить 17% загального обсягу українського експорту.

Експорт послуг представлений, головним чином, транспортними послугами (53,7% експорту послуг у 2018 р.), з яких близько 49,1% припадає на транспортування природного газу та нафти, через що Україна залишається їх нето-експортером.

Імпорт товарів істотно знизився за останні роки і склав у 2018 році 57,2 млрд. доларів США порівняно з 85,5 млрд. доларів США у 2008 році. Зазначена тенденція обумовлена низкою факторів, головними серед яких є слабка виробнича активність, падіння реальних доходів населення і скорочення внутрішнього попиту, девальвація гривні та введення тимчасового додаткового імпортного збору.

Імпорт у структурі зовнішньої торгівлі України представлений переважно споживчими товарами, що складають більше однієї його третини. Структура імпорту визначається високою залежністю від енергоресурсів. Так, у 2018 році 55,1% імпорту сировинних товарів України (15,4 млрд дол. США) припадало на природні мінеральні продукти (сіль, руда, енергетичні матеріали, нафта, тощо). Серед інших статей імпорту основними є машини, обладнання та механізми (30,5%), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (18,6%), продукція АПК та харчової промисловості (8,8%).

В структурі імпорту товарів також поступово збільшується частка країн ЄС, обсяги імпорту з яких склали у 2018 році 40,6% від загальних обсягів імпорту до України, порівняно з 33,8% у 2008 році. Серед товарів, які Україна імпортує з Європи, домінує паливо, продукція машинобудування, обладнання, а також хімічна та фармацевтична продукція.

Країни ЄС залишаються найбільшими торговельними партнерами України. Питома вага цих країн у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2018 року становила 41,1%.

Натомість частка країн СНД в українському імпорті скоротилася у 2018 році до 23,1%, порівняно з 38,9% у 2008 році, передусім за рахунок падіння імпорту мінеральної продукції.

При цьому, Російська Федерація залишається серед основних торговельних партнерів України. Питома вага РФ у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2018 року становила 12,9%.

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з Російською Федерацією за 2018 рік збільшився на 3,6% і склав 15,5 млрд дол. Експорт товарів і послуг до РФ зменшився на 5,0% і становив 7,0 млрд дол. Імпорт товарів і послуг збільшився на 11,9% і склав 8,5 млрд дол.

Щодо зовнішньоторговельного балансу України товарами та послугами у 2018 р. слід зазначити, що сальдо торговельного балансу товарів і послуг склалося негативним у сумі 5,8 млрд дол. США і погіршилось на 3,3 млрд дол. США відносно показника 2017 року. Сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів також склалося від'ємним у сумі 9,8 млрд дол. США і погіршилось на 3,5 млрд дол. США у порівнянні з 2017 роком [3].

Дефіцит зовнішньоторговельного балансу, загальне зниження обсягів ВВП є також результатом змін у географічній структурі міжнародної торгівлі.

Насамперед це пов'язано із втратою основного імпортера України – Російської Федерації.

Аналіз тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі відображає переважно негативне зростання дефіциту зовнішньоторговельного балансу, зниження обсягів експорту та погіршення його структури, зростання імпортозалежності країни.

Український експорт має переважно сировинний характер та складається з проміжних товарів з відносно низькою технологічною складовою (частка високотехнологічного експорту у 2018 році становила лише 5,5% від загального обсягу українського експорту).

При цьому у наступні роки суттєво не зміниться структура експорту вітчизняних товарів. Для поживлення експорту товарів і продукції вітчизняних підприємств велике значення матиме поліпшення якості товарів шляхом технологічної модернізації металургійних підприємств та відновлення попиту на метали на світових ринках. Зміна структури експорту в бік зростання частки товарів із більшою питомою вагою доданої вартості можливе за створення якісних конкурентоспроможних товарів та формування іміджу країни на світових ринках.

Присутність України у глобальній виробничій мережі все ще залишається недостатньою. Для активного включення до глобальних ланцюгів доданої вартості необхідно змінити товарну структуру українського експорту і перейти на виробництво середньо- та високотехнологічної продукції. Наразі існує потреба в оновленні технологічних процесів на українських підприємствах з метою покращення позицій України на світових ринках наукомісткої та інноваційної продукції.

Отже, експортний потенціал об'єктивно пов'язаний з конкурентоспроможністю національної продукції, призначеної для реалізації на світових ринках.

Беручи до уваги, що національна конкурентоспроможність має трирівневу структуру: країна, галузь, індивідуальне підприємство, можна стверджувати про тісний взаємозв'язок між підвищенням конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках та збільшенням експортного потенціалу національної економіки.

Таким чином, визначальним фактором ефективної реалізації експортного потенціалу як невід'ємної складової економічного потенціалу країни є забезпечення конкурентоздатності національних підприємств в умовах поглиблення взаємозалежності національних економік під впливом процесів глобалізації.

При цьому, в якості головного чинника підвищення національної конкурентоспроможності в умовах посилення міжнародної конкуренції на світових ринках виступають інновації, що на сьогодні перетворились в головну рушійну силу національного економічного розвитку розвинених країн світу. Практичне застосування інновацій реалізується у вигляді:

- нового або вдосконаленого продукту, реалізованого на відповідних ринках,

- нового або вдосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності.

Досвід США, ЄС, Японії свідчить про ефективність функціонування “єдиних інноваційних підприємницьких економік” цих країн, заснованих на комплементарності малого, середнього та великого інноваційного бізнесу.

Так, інноваційна підприємницька економіка цих країн складається з трьох основних секторів:

- малого інноваційного бізнесу;
- середнього бізнесу, представленого в основному, молодими успішними компаніями;
- крупного бізнесу, представленого великими корпораціями.

При цьому, ці сектори не просто співіснують в одному просторі, але утворюють єдиний цикл економічного розвитку на основі інноваційного підприємництва.

Так, інноваційний малий бізнес все більшою мірою перетворюється в провідника підприємництва, який стає інноваційною силою, що забезпечує конкурентоспроможність та на сьогодні здійснює суттєвий вплив на національне економічне зростання. Зокрема, сектор малого інноваційного бізнесу є місцем, де запускаються малі фірми або проекти (startup's firms). Їх метою є комерціалізація продуктів і технологічні інновації на основі розвиненої системи неформального і формального венчурного фінансування.

Інноваційність фірм середнього бізнесу представлена молодими компаніями, які досягли комерційного успіху на основі застосування продуктових, технологічних та / або управлінських інновацій. Подальший розвиток таких фірм забезпечується наявністю відповідної розвиненої системи фінансування їх діяльності та розвитку. При цьому, головне місце в цій системі фінансування молодих успішних фірм середнього бізнесу займають фонди прямих інвестицій (Private Equity Funds).

Посилення конкурентного тиску на національних і міжнародних ринках, який постійно відчувають великі компанії, змушує їх здійснювати постійні інновації у всіх сферах своєї діяльності і формує стійкий попит з боку великих компаній на інноваційні продукти малого бізнесу. Крім того також змушує великі компанії постійно оновлювати портфель своїх бізнесів, відмовляючись від неперспективних та купуючи перспективні, конкурентоспроможні бізнеси, представлені успішними молодими фірмами середнього бізнесу.

Крім того, великі компанії традиційно також задовольняють свої потреби в інноваційних продуктах малого бізнесу двома основними шляхами, зокрема:

- шляхом створення у якості своїх підрозділів нового венчурного бізнесу (НВБ) або
- шляхом залучення малих інноваційних фірм до власної діяльності на контрактній основі.

Єдність інноваційної підприємницької економіки забезпечується взаємозв'язком компаній малого середнього і великого бізнесу в інноваційному процесі; динамічністю, гнучкістю інноваційних фірм малого і середнього бізнесу, а й також розвитком великих корпорацій в якості компаній

підприємницького типу, що в практичній площині знаходить свою реалізацію в виробництві нової інноваційної продукції для подальшого просування на зовнішні ринки та, відповідно, підвищення конкурентноздатності відповідних підприємств на світових ринках.

Список використаних джерел:

1. Галчинський А. С. Інноваційна стратегія українських реформ [Інноваційна стратегія реформ України / Галчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П. - К.: Знання України, 2002. - с. 109.
2. Геєць В. М. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільства та економіки України: V 3 т. [Стратегічні виклики суспільства та економіки ХХІ століття в Україні: у 3-х т. / За ред. В. М. Геєць, В. П. Семиноженко, Є. Кваснюк. - К.: Фенікс, 2007. - Вип. 3: Конкурентоспроможність економіки України. - С. 126-127.
3. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. - Режим доступу: "<http://www.ukrstat.gov.ua/>"
4. Кіндзерський В. Промисловий потенціал України: проблематика перспективних структурно-інноваційних трансформацій [Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи інноваційних структурних перетворень / В. Кіндзерський. - Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2007 - С. 27-28.
5. Новицький В. Міжнародна економічна діагностика України: навчальний посібник. - Київ: Київський національний економічний університет, 2003. - с. 507.
6. Шнипко О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблематика, механізація реалізації. - К.: Наук. думка, 2003. - С. 13-14.]
7. Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: Теоретичні та прикладні аспекти: Монографія. - Київ: Київський національний економічний університет, 2007. - с. 77.]
8. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил та регіоналізм: Підручник // 2-е вид. - К. Вікарій, 2002. - с. 295.
9. Циганкова Т. М. Міжнародний маркетинг: теоретичні моделі та бізнес - технологія: Монографія. - Київ: Київський національний економічний університет, 2004. - С. 137-143.
10. Melnyk T. The export potential of Ukraine: the methodology of assessment and analysis / T. Melnyk // International Economic Policy. - 2008. - Iss. 1-2. - С. 201-227. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itrep_2008_1-2_11.